

Parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean puheenjohtajistolle, kansanedustajajäsenille ja heidän varajäsenilleen sekä pysyville asiantuntijajäsenille ja sihteeristölle

Asia: Sosiaaliturvauudistuksessa tulee ottaa huomioon työikäisten kasvavat hoivavastuut läheisistään. Valtaosa hoivavastuista on sopimusomaishoidon ulkopuolella. Uudistuksilla voidaan vahvistaa ansiotyön ja hoivavastuun yhteensovittamista sekä pienentää sitovasta hoivavastuusta aiheutuvia sosiaalisia riskejä.

Nykytilanteesta

Yli 100 000 palkansaajaa auttaa eri kotitaloudessa asuvaa läheistään lähes päivittäin.¹ Useimmiten kyse on omien ikääntyneiden vanhempien tai appivanhempien hoivasta. Lisäksi suurella joukolla palkansaajia on omassa kodissaan sitovia huolenpito- ja hoivatilanteita, kuten erityistä tukea tarvitsevien lasten tai nuorten sekä puolisoitten hoivaa.

Työikäisten hoivavastuut lisääntyvät, koska väestö ikääntyy. Entistä huonokuntoisempia ikääntyneitä pyritään hoitamaan kotona, koska lähtökohtana on pitkään ollut asuminen omassa kodissa mahdollisimman pitkään. Samaan aikaan kotihoitoa tukevien palveluiden sekä kodin ulkopuolisten hoitopaikkojen saatavuus on heikentynyt, työelämän joustot eivät toimi riittävästi, lainsäätäjä ei tunnista työssäkäyvien hoivatilanteita ja työelämässä pitäisi pystyä pysymään entistä pidempään.

Suomessa ns. työelämän tasapaino -direktiivi tuli voimaan elokuussa 2022 perhevapauudistuksen yhteydessä

Käytännössä uudistus keskittyi lapsiperheiden vanhempainvapaisiin. Työssäkäyvät läheis- ja omaishoitajat saivat työsopimuslainsäädäntöömme kirjattuihin hoitovapaisiin uutena lisäyksenä oikeuden pitää kalenterivuodessa enintään viisi työpäivää omaishoitovapaata, joka on palkaton ja muutoin korvaukseton vapaa.

Omaishoitovapaa koskee isoa joukkoa työikäisiä, mutta tietoa sen käytöstä ei ole kattavasti. Tietoa on vain valtiotyönantajan noin 80 000 palvelussuhteessa olevista, vain 61 työntekijää piti sitä vuonna 2023.²

Perusasetelma työikäisten tekemässä läheisen hoivassa

Osa työssäkäyvistä joutuu luopumaan ansiotyöstä osittain tai kokonaan ja ottamaan hoivaroolia hyvinkin sitovissa tilanteissa, joissa palveluiden järjestäminen kuuluisi lähtökohtaisesti ja lain mukaan hyvinvointialueelle/Helsingin kaupungille. Lähtökohtaisesti ketään ei saisi pakottaa omaishoitajaksi. Esimerkiksi omaishoidon tuen myöntämisen edellytyksenä on, että läheinen henkilö on valmis vastaamaan hoivasta ja huolenpidosta tarpeellisten palveluiden avulla.³

Kustannukset kaatuvat yksilöille, hyödyt valuvat hyvinvointialueille

Ansiotyöstä poissaoloista läheisen hoivan vuoksi aiheutuu usein tulomenetyksiä. Pitkäkestoinen poissaolo työelämästä läheisen hoivan vuoksi heikentää läheis- ja omaishoitajien eläkekertymää. Vaativa ja sitova läheisen hoito voi heikentää myös urakehitystä. Se vaikeuttaa erityisesti naisten pysymistä työmarkkinoilla, vähentää tehtyjen työtuntien määrää sekä lisää riskiä joutua ennalta-arvaamattomasti eläkkeelle tai muutoin työelämän ulkopuolelle.

Omaishoitajaliiton toteuttaman omaishoitajakyselyn (1 929 vastaajaa) mukaan 15 prosenttia työkäisistä alle 65-vuotiaista vastaajista oli ”muulla tavoin” työvoiman ulkopuolella, ei siis esimerkiksi työttömänä tai eläkkeellä. Moni kertoi joutuneensa jäämään työelämän ulkopuolelle omaishoitotilanteen vuoksi. Yli 40 prosenttia omaishoitajista raportoi omaishoidon heikentäneen taloutta, erityislasten omaishoitajista (408 vastaajaa) jopa yli 60 prosenttia.⁴

Eläketurvakeskuksen tutkimuksen mukaan omaishoidon taloudelliset haasteet alkavat jo vuosia ennen kuin sopimus omaishoidosta on tehty. Äskettäin vanhuuseläkkeelle jääneiden sopimusomaishoitajina toimineiden henkilöiden eläkkeet ovat merkittävästi matalammalla tasolla muuhun väestöön verrattuna.⁵

Kelan tutkimuksen mukaan omaishoidon tuen piirissä olevat työkäiset turvautuvat toimeentulotukeen useammin kuin muut vastaavassa ikäryhmässä olevat. Esimerkiksi alle 28-vuotiaista omaishoitajista 21 prosenttia joutui turvautumaan toimeentulotukeen, 11 prosenttia näistä jatkuvasti. Erityisesti asia koskettaa lasten omaishoitajia, yksinhuoltajia ja/tai jos perheessä on työttömyyttä. Työttömyystilanteissa omaishoitajien on vaikea saada työttömyysturvaa, koska omaishoitajan katsotaan usein työllistyvän omassa toimessaan.

Tukijärjestelmä tulee uudistaa

Nykyinen omaishoidon tuen järjestelmä on rakennettu pitkälti eläkeläisten omaishoidon tilanteisiin, eikä se vastaa riittävästi työkäisten omaishoitajien tarpeisiin. Omaishoidon tukea ei ole lähtökohtaisesti tarkoitettu kompensoimaan ansiotulomenetyksiä. Keskimääräinen omaishoidon tuen palkkio on vain noin 500 euroa kuukaudessa.⁶ Hoidollisesti raskaassa siirtymävaiheessa, kuten esimerkiksi saattohoitotilanteissa, lain määrittelemää korkeampaa hoitopalkkiota ei edes voida myöntää, jos henkilöllä on samaan aikaan ansiotuloja.

Työkäisten hoivahaasteet on huomioitu Orpon hallitusohjelmassa

- mahdollistetaan osa-aikatyön ja etätyön mahdollisuuksia muuttuvissa perhetilanteissa
- edistetään tilapäisen hoitovapaan mahdollisuutta myös omaishoitajille
- tuetun tilapäisen hoivavapaan osalta selvitetään Ruotsin mallia ja sen kustannuksia
- omaishoitolain kokonaisuudistus, jossa huomioidaan mm. työ- ja eläkeikäisten omaishoitajien erityistarpeet

Hallitusohjelman tavoitteet eivät ole vielä toteutuneet. Omaishoitolain kokonaisuudistusta, jossa huomioitaisiin mm. työkäisten omaishoitajien erityistarpeet ei ole näillä näkymin tulossa. Omaishoitoa kehitetään vain ns. THL:n vuorovaikutusohjauksessa hyvinvointialueiden kanssa.

Työkäiset läheis- ja omaishoitajat jäävät edelleen paitsioon. Tukemalla työkäisiä läheis- ja omaishoitajia voidaan saada omaishoito vahvemmaksi osaksi hoivan kokonaisratkaisua ja edistää omaishoitajien positiivista työllisyyskehitystä. Työssäkäyvien läheis- ja omaishoitajien tukemiseksi tarvitaan lainsäädäntömuutoksia, tässä sosiaaliturvauudistus on keskeisessä asemassa.

Omaishoitajaliitto esittää Sosiaaliturvakomitealle seuraavat kysymykset:

Tunnistetaanko sosiaaliturvauudistuksessa sitovat työkäisten läheis- ja omaishoidon tilanteet merkittävänä sosiaalisena riskinä?

Miten sosiaaliturvauudistuksessa ehdotetaan kompensoitavaksi läheisen hoivasta johtuvia ansiotulon menetyksiä?

Omaishoitajaliitto ry

Sari-Minna Tervonen
toiminnanjohtaja

Matti Mäkelä
koordinaattori

Lähteet

¹ Sutela, H., Pärnänen, A. ja Keyriläinen, M. 2019. Digiajan työelämä – työolotutkimuksen tuloksia 1977-2018. Tilastokeskus 2019.

² Omaishoitajaliiton tietopyyntö omaishoitovapaan käytöstä, Valtiovarainministeriö 2024.

³ Laki omaishoidon tuesta 937/2005.

⁴ Omaishoitajaliitto ry. Omaishoitajakysely 2024.

⁵ Sten-Gahmberg, S. Sopimusomaishoitajuuden yhteys työuriin ja eläkkeisiin, rekisteripohjainen tarkastelu 2005-2023. Eläketurvakeskus. Väestöliiton ja Kelan tutkimusseminaari 7.10.2024. (Eläketurvakeskus julkaisee 27.11. varsinaisen tutkimuksen aiheesta: Työkäisten omaishoitajien työurat, ansiotulot ja eläkekattumat. Rekisteripohjainen tarkastelu sopimusomaishoitajista 2005–2023.)

⁶ Valtiovarainministeriön HVSR-mallinnus 2023.